

UMURZOQ O'LJABOYEV – ADABIYOTSHUNOS OLIM

Dilovar Nurmuradova

ToshDO'TAU doktranti,

Nizomiy nomidagi TDPU akademik litseyi ona tili va adabiyot fani

katta o'qituvchisi

+998 91 001 84 90

Tog'am bizlar bilan qo'shni yashagan. U kishi kasal bo'lib yotib qolgan paytlari oldiga tez-tez borib turdik.

Men esimni taniganimdan buyon tog'am va xolam Risolatlarning uyidan har doim mehmon arimaganligini eslayman. Ularning o'zlari ham mehmon bo'lmasa zerikib qoladigan odamlar toifasidan. Tog'amni Toshbuvi ismli onalari bo'lgan. U kishi bizlarning ham katta onamizdir. Meni dadamning onasi Iqboloy onam tog'am Umurzoq O'ljaboyevning opalari bo'ladilar.

Tog'am haqida so'zlashdan oldin, Toshbuvi onamni xotiralashni lozim deb bilaman. Chunki, Toshbuvi onam nihoyatda savodxon, gazeta, jurnallarni o'qib beradigan zukko ayol edi. Uylariga mehmon bo'lib borganimizda o'zimiz o'qiyotgan fanlardan chiqargan savodimizni tekshirib, ilmimiz darajasini belgilab, og'zaki bahoyimizni ham qo'yardi.

O'sha paytlarda onamiz yetmishlardan oshib, saksonlarga yaqinlashib qolgan edi. Ana shu yoshida badiiy asarlarni o'qib, gazeta, jurnallardagi hikoya, roman, qissalar haqida o'z fikrlarini ravon tilda so'zlashini eshitib menda adabiyot faniga qiziqish paydo bo'lgandi.

Men ularning uylariga borganimda har gal o'zi o'qigan asarlar haqida so'zlab berardi. Ayniqsa, yozuvchi S.Ahmad, O'tkir Hoshimovlarning ijodini katta qiziqish bilan o'qirdi. Shuning uchun Bo'lsa kerak, O'zbekiston Qahramoni S.Ahmad onamni "Mening o'quvchim", deb ta'riflaganini eshitganman.

Onamning suhbatini eshitish juda maroqli edi. U mkishi zukko ayol bo'lganligi uchun har bir aytgan gapini hech kim eshitmagan zalq maqollari bilan isbotlardi. Fikrlari doimo jo'yali, maslahatlari to'g'ri bo'lardi va juda mantiqli bo'lganligini hozir ko'p eslayman. Ana shu aqlli va to'g'ri maslahatlari mening hayotimni yo'lchi yulduz bo'lib yoritib kelmoqda. Ba'zan o'ylab, agar o'sha davrda u kishining o'qishiga, oliy maktablarda ta'lim olishiga imkoniyat bo'lganda yo taniqli olima yoki yaxshi tashkilotchi va adolatli rahbar bo'lishi mumkin ekan.

Onam sharoit tufayli bu darajalarga yetmagan bo'lsada, o'g'li filologiya fanlari nomzodi, dotsent, taniqli adabiyotshunos olim Umurzoq O'ljaboyev misolida bo'y

ko'rsatdi. Tog'am o'zining "Xotirada chizilgan izlar" nomli kitobini "Menda adabiyotga ilk mehr uyg'otgan mehtarama onam Toshbibi Nurali hoji qiziga bag'ishlayman" deb bag'ishlab yozganligi yuqoridagi fikrimning isbotidir.

U kishi adabiyotshunos olim sifatida: 200 ga yaqin respublikamiz gazeta va jurnallariga 6 ta chet el gazeta va jurnallarida maqolalari bilan ishtirok etdi. Olimning adabiyotshunoslikning dolzarb masalalariga bag'ishlangan "Mardlik va matonat tasviri", "Satrlar ovozi", "O'zbek harbiy prozasida xarakter yaratishning ba'zi masalalari", "Xotirada chizilgan izlar" "Urush davri o'zbek hikoyachiligi", "Badiiy tasvirning haqqoniyligi", "Xotiraga ko'chgan umrlar", "Zamon talabi va ijodkor mas'ulligi", "Abdulla Qahhor saboqlari", "Hikoyachilikda davr nafasi", "Adabiyot ko'ngil ko'zgusi" kitoblari nashr etildi. Olim esse janrida ijod qilib "Do'st bilan obod uying", "Qalbim to'ridagi odamlar" nomli asarlarida o'ziga zamondosh va qalbiga yaqin bo'lgan insonlar olimlar hamda yozuvchilar haqidagi xotiralar va kechinmalarni o'ta samimiylik va mehr bilan hikoya qilib kitobxonlar qalbiga yo'l topgan.

"Nurli manzillarga intilib" nomli kitobda – zamondosh bo'lgan shoir va yozuvchilar, hamkasblari, do'stlari, shogirdlarining olim haqidagi maqolalari nashr etilgan.

Olimning adabiyot olamidagi xizmati haqida O'zbekiston xalq yozuvchisi O'tkir Hoshimov shunday samimiy satrlarni bitgan edi:

- " Biz Umurzoq bilan bir universitetda ta'lim oldik, yetuk ustozlar sabog'ini eshitdik. So'ng u taniqli olimlardan biri bo'lib yetishdi. Uning asosiy tadqiq obyekti – Ikkinchi jahon urushi mavzusidagi asarlar tahlili bo'ldi.

Amerikalik ulug' adib E.Xemingueyning gapi bor: " Dunyoda abadiy yashaydigan to'rtta mavzu bor, - deb yozadi u. Mehnat, muhabbat, urush va o'lim. Qolgan barcha gaplar shu tushunchalar atrofida aylanadi". Juda teran fikr. Urush yomon narsa, iflos narsa. Biroq insoniyat tarixining o'zi urushlar tarixidan iborat. Shu bois bu mavzuda o'nlab, yuzlab teran asarlar yaratilgan va bundan keyin ham yaratilaveradi. Umurzoq o'z tadqiqotida urush va inson qismati degan juda muhim yo'nalishni bosh mavzu sifatida o'rtaga qo'yishi bejiz emas. Zero, Urush va Inson degani abadiy muammodir". Umurzoqning yuzlab maqolalari, "Mardlik va matonat tasviri", "O'zbek harbiy prozasida xarakter yaratishning ba'zi masalalari", "Urush davri o'zbek hikoyachiligi", "Badiiy tasvirning haqqoniyligi" va boshqa kitoblari, o'nlab portretlari, o'z ustozlari hamda hamkasblari haqidagi teran va o'kinchli xotiralari olimning sermahsul ilmiy-ijodiy izlanishlaridan darak beradi". ⁶ [10,279]

⁶ "Nurli manzillarga intilib", U.O'ljaboyev. "Fan ziyosi" nashr. Toshkent 2021. 10-bet

Ijodkor ahli, ayniqsa iste'dodli yozuvchilar adabiyotshunos olimlar, shoirlar, yozuvchilar haqida yozishganda yozayotgan iste'dod sohibining asari yonida yana bir asarni dunyoga keltiradilar. Bunday tahlil bo'lajak ijodkorlarga koni foyda va saboq darsidir. Bugungi oliy o'quv yurtlarida o'qiyotgan talabalarni qalb ko'zini ochishda iste'dodli yozuvchilarni taklif qilib, ularning qalb yolqinlari taftidan tinglovchilarni bahramand qilmoq kerak.

Ayni shu masalada ham tog'am Umurzoq O'ljaboyev olim sifatida qarshisidagi o'quvchilarining qalbini anglashi bilan ham ancha oldga harakatlangan olim ekanligini u kishi uzoq yillar dars bergan Guliston Davlat Universiteti rektori Ashraf Eminov o'zining "Jonkuyar ustoz" maqolasida samimiyat bilan e'tirof etgan:

- "Mas'uliyatli mehnati orqasidan xalqimiz orasida katta hurmat va e'tiborga sazavor bo'lib kelayotgan insonlar bizning Guliston Davlat universitetimizda ham talaygina. Respublikamizda taniqli bo'lgan adabiyotshunos olim Umurzoq O'ljaboyev qariyb ellik uch yil mobaynida universitetimizda samarali faoliyat olib borayotgan ana shunday hurmatli ustozlarimizdan biridir.

...Umurzoq O'ljaboyev o'zi mudirlik qilgan yigirma yildan oshiq vaqt davomida "Adabiyotshunoslik" kafedrasidagi ilmiy salohiyatni yanada ko'tarishga harakat qildi. Buning uchun avvalo, kafedradagi salohiyatli kadrlar yetishtirish masalasiga alohida e'tibor berdi. Shu bilan bir qatorda u O'zbekiston Fanlar akademiyasi hamda yetakchi oliy yurtlarida adabiyotshunoslik sohasi bo'yicha mashhur olimlarni o'rindoshlik va soatbay shaklida ishga taklif etib, yillar davomida talabalarimizni ulardagi boy bilim, tajribalardan bahramand etdi. Bunday olimlar qatorida O'zbekiston Qahramoni, mashhur adabiyotshunos Ozod Sharafiddinov, O'zR FA akademigi Salohiddin Mamajonov, professorlar Begali Qosimov, Nasimxon Rahmonov, Ibrohim Haqqulov, Bahodir Sarimsoqov, dotsent Boybo'ta Do'stqorayev va boshqalar bor edi".⁷[6-7,279]

Tog'am Toshkentga kelgandan so'ng bir oz vaqt o'tib sog'lig'i yomonlashib qoldi. U kishining hayoti bir umr talabalar orasida kechdi. Shu sabab nafaqaga chiqqan bo'lsada, universitetda ularga saboq berishdan charchamadi. Toshkentdan Gulistonga qatnab ishladi. Sog'lig'i yana yomonlashib, uyida yotib qolgan damlari ham har suhbatlarida universitetdagi kechgan kunlari, xotiralari haqida yozishdan charchamadi. Umrining so'ngi kunigacha stoldagi oq qog'ozlarga yozilgan xotiralari ko'zim tushgan.

⁷ "Nurli manzillarga intilib", U.O'ljaboyev." Fan ziyosi nashr. Toshkent 2021. 6-7-bet

Bir kuni uyiga borsam yangam Risolat va tog'am xo'sh-xursand gaplashib o'tiribdi. Ularning xursandchiligiga men ham qo'shildim. Shunda tog'am hush kayfiyat bilan:

- Universitetimizning rektori Xojiyev Muhsin "domla masofadan turib farzandlariga saboq bersin" deb aytibdi. "Shunga tayyorgarlik qilayapman",- dedi. Hozir qarddon auditoriyaga kirib , dars berishga chog'langanday. Dars bera boshladi. Shunday xursand bo'ldiki, o'sha xursandchilik sog'lig'iga ham ta'sir qildi. Qaddini tiklab, xassada yura boshladi. U kishidagi o'zgarish oilasidagi barcha jonu jigarlariga ta'sirini o'tkazdi. Universitet rektorining mehribonchiligi bilan umri beg'ubor qalblar ichida o'tgan olim olamni quchish darajasida kuch-quvvat topdi. Har gapidan M.G.Xojiyevni tilidan qo'ymay u kishiga o'zining mehr-muhabbatini sochib turdi.

Dunyoning ishi qiziq ekanda. Endi kuch-quvvatga to'lib borayotgan odamga shamollash kasali yuqdi va u o'zining kuchini ko'rsatdi. Do'st yoronlariga, qarindosh urug'lariga , o'zi sevgan talabalariga jonu jahonini bag'ishlab, ularga quvonch hadya qilib yurgan olim, odam hammamizni abadiy tashlab ketdi.

Jasadi Toshkentning qoq markazidagi ne-ne allomalar, buyuklar yotgan "Kamolon" qabristoniga qo'yildi. Uyi va qabriston oralig'i unchalik uzoq emas. Uyidan tog'amning qabri ko'rinib turadi.

- Har tong turib domlaga salomimni beraman, - deydi rafiqasi Risolat yanga mahzun ovozda.

Tog'am qaysi ijodkor asari haqida maqolalar yozishdan oldin, tadqiq qilmoqchi bo'lgan hikoya, qissa, roman muallifining hayotini, xarakterini, ijodkorning qiziqishlarini chuqur o'rganib bo'lgandan keyingina ijodkor asariga munosabat bildirgan. Ko'p hollarda tadqiqotchilar ham asarni tahlil, tarjima qilishda ijodkor shaxsi bir chetda qolib, to'g'ridan to'g'ri asar tahlili va tarjimasi bilan shug'ullanadilar. Bunday tahlil va tarjima bir yoqlama bo'lib qolishi tabiiy jarayondir. Asar muallifi va asari parallel o'rganilib tahlil, tarjima qilinsa tahlil davomida adabiyotshunos olim yangi asarni dunyoga keltirsa, tarjimon asar tarjimasiga ijodkor shaxsi, xakteri va hayotidan yangiliklar olib kirib tarjima asarini yanada boyitadilar.

1986 yilda O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi vaqtli matbuotlarda nashr qilingan uch yuzta hikoyani o'qib chiqib, baholashni tog'am zimmasiga yuklagan ekan. Bunday mas'uliyatli ishni uyushma a'zolarini tog'amga ishonib topshirishida ham katta gap bor. Ular tog'amni iste'dodi, odilligiga ishonishgan edi.

O'sha kunlar haqida shunday xotirlaydi:

Adabiyot shinavandalari yaxshi bilishadiki, har yilning birinchi choragida O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasida badiiy ijodning turli yo'nalishlari bo'yicha

oldingi yilda yaratilgan asarlar bir sarhisob qilib olinadi. Har xil shakllarda dunyo yuzini ko'rgan ijod namunalarining yaxlitlashgan umumiy manzarasini belgilashga harakat qilinadi. Bunday ish an'anaga aylanib qolgan, desa ham bo'ladi. Uyushma qoshidagi "Nasr" kengashining taklifi bilan 1987 yilda bir yil oldin (1986 yilda) turli nashrlarda e'lon qilingan hikoyachilik namunalarini ko'zdan kechirib, baholashdek murakkab va o'ta mas'uliyatli ish ham bir vaqtlar zimmamga tushib qolgan edi. Bu ham men uchun berilgan imkoniyat bo'ldi, shekilli. 1986 yil davomida turli yoshdagi mualliflarning adabiyot muxlislari e'tiboriga havola etgan uch yuzdan oshiq hikoyalari bilan tanishib, ular haqida o'zimning fikr-mulohazalarimni bildirishga harakat qildim. Ma'ruza asosida keyinchalik bir adabiy-tanqidiy turkum qilish fikri hayolimga kelib qoldi. "Bir yil hikoyalari" degan turkum shu tarzda yuzaga keldi. Keyingi yillarda ham hikoyachiligimiz rivojini, unda sodir bo'layotgan katta-kichik o'zgarishlarni kuzatib borishdek ishdan unchalik uzoqlashmaslikka harakat qilib keldim. Garchi matbuot sahifalarida faol chiqishlar qilib turmagan bo'lsam-da, mening bir umrlik asosiy minbarim bo'lgan talabalar auditoriyasida – ma'ruza va amaliy mashg'ulotlar o'tish chog'ida bu boradagi o'z kuzatish hamda mulohazalarimni bildirib borishga intilganman"⁸[4-5,255]

Men bu kichik bir maqolada Umurzoq O'ljaboyevni ilmiy tadqiqot ishlariga to'xtalib o'tmoqchi emasman. U kishi haqida O'zbekiston Qahramoni, atoqli adabiyotshunos olim Ozod Sharafiddinov, O'zbekiston Qahramoni, O'zbekiston xalq shoiri Abdulla Oripov, O'zbekiston xalq yozuvchisi O'tkir Hoshimov, akademik Baxtiyor Nazarov, filologiya fanlari doktori Qurdosh Qahramonov, professor Shavkat Karimov, professor Qozoqboy Yo'ldoshev, filologiya fanlari nomzodi Sirdaryoxon O'tanova kabi o'nlab olimlar samimiy dil izhorlarini, adabiyot olamidagi o'rnini bildirib u kishi haqida yozilgan "Nurli manzillarga intilib" kitobida maqolalar yozishgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- 1."Nurli manzillarga intilib", U.O'ljaboyev. "Fan ziyosi" nashr. Toshkent 2021. 10-bet
- 2."Nurli manzillarga intilib", U.O'ljaboyev. "Fan ziyosi" nashr. Toshkent 2021. 6-7-bet
- 3."Hikoyachilikda davr nafasi", U.O'ljaboyev. "Turon zamin ziyo" nashr. Toshkent 20216. 4-5-bet

⁸ "Hikoyachilikda davr nafasi", U.O'ljaboyev. "Turon zamin ziyo" nashr. Toshkent 20216. 4-5-bet

